

**“ХОРИЖИЙ ФИЛОЛОГИЯ,
АДАБИЁТШУНОСЛИК ВА
ТАРЖИМАШУНОСЛИК
МАСАЛАЛАРИ” РЕСПУБЛИКА
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ КОНФЕРЕНЦИЯСИ
(ПРОФЕССОР МУХАММАДЖОН
ХОЛБЕКОВ ХОТИРАСИГА
БАҒИШЛАНАДИ)**

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ЖИЗЗАХ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ

**“ХОРИЖИЙ ФИЛОЛОГИЯ, АДАБИЁТШУНОСЛИК ВА
ТАРЖИМАШУНОСЛИК МАСАЛАЛАРИ”**

Республика илмий-амалий конференцияси

Жиззах 2021 йил 23 февраль

ЖИЗЗАХ 2021

Badiiy asarni tushunish jarayonida tahlil va talqin amallari har vaqt hozir, ular tushunish jarayonining ikki qirrasidir. Aytaylik, "o'quvchi badiiy asarni tushundi" degani, mohiyatan, "o'quvchi asarni o'zicha talqin qildi" deganidir. Ayni paytda, uning asarni tushunishida tahlil unsurlari ham mavjud, zero, oddiy o'quvchi ham tushunish jarayonida asar qismlarini (mas., alohida epizodlarni, personajlarni, ularning turli holatlardagi xatti-harakati, gap-so'zlarini va h.), ularning o'zaro mazmuniy aloqalarini tasavvur qiladi. Ilgari ham aytganimizdek, konkret badiiy asar turli o'quvchilar tomonidan turlicha tushunilishi mumkin. Biroq shuni ham aniqki, o'quvchilar ongidagi minglab talqinlarni umumlashtiradigan mushtarak nuqtalar ham mavjud. Demak, konkret asar talqinlari nechog'li turfa bo'lmasin, ularning chegaralarini belgilab beruvchi muayyan asos, deylik, yadro(javhar) mavjudki, barcha talqinlar shu yadro atrofida hosil bo'ladi. Bu yadro esa - badiiy asarning o'zi, badiiyat hodisasini o'zida moddiylashtirgan badiiy matndir. Ayon bo'ldiki, badiiy asarni tushunish jarayoni ob'ektiv va sub'ektiv ibtidolardan tarkib topar ekan: agar bu o'rinda talqin qilayotgan shaxsni sub'ektiv ibtido deb olsak, badiiy matn ob'ektiv ibtidodir.

Bundan shunday xulosa kelib chiqadiki, agar talqin qiluvchi shaxs badiiy matnni etarli darajada bilmasa, asar qismlarini, ularning o'zaro aloqalarini etarli tasavvur qilolmasa, uning talqini sub'ektivlik kasb etadi. Boshqa tomondan, badiiy adabiyotning obrazlar orqali fikrlashi, obrazning esa assotsiativ tafakkur mahsuli ekanligini e'tiborga olsak, talqinning sub'ektivsiz mavjud emasligi ayon haqiqatdir. Chunki ijodkorning assotsiativ fikrlashi mahsuli o'laroq yaratilgan va asarda aksini topgan obrazning mazmun qirralari faqat sub'ektiv ongidagina (ya'ni, uning ham assotsiativ fikrlashi asosida) qayta tiklanishi mumkin bo'ladi.

Aytilganlar tushunish jarayonida tahlil va talqinning har vaqt hozirligining yorqin dalilidir. Oddiy o'quvchidan farq qilaroq, adabiyotshunos badiiy asarni talqin qilarkan, tahlilga tayanadi, uning talqini tahlil asosida yuzaga kelgani uchun ham ilmiy sanaladi. Shu ma'noda tahlil badiiy asarni tadqiqotchi sifatida o'qish va uqish demakdir.

Yuqoridagilardan ma'lum bo'ladiki, badiiy asar tarjimasining maqsadi - asarni tushunish (asarni baholash ikkilamchi maqsad). Xo'sh, "asarni tushunish" deganda nima nazarda tutiladi? Bu masalada ham adabiyotshunoslikda turlichalik mavjud: ayrimlar asarga muallif tomonidan yuklangan mazmuni tushunishni nazarda tutsalar, boshqalari asarda tasvirlangan narsalardan (ob'ektiv ibtidodan) kelib chiqadigan mazmuni tushunishni nazarda tutadilar. Bu qarashlarning birinchisiga ko'ra tushunish jarayonida tahlil etakchilik qilsa, ikkinchisida tarjimada talqinning mavqei ustunroq ekanligi tayin; birinchisi badiiy asarni uning ichki va tashqi aloqalarini birlikda olib o'rganishni (kontekstul tahlil) taqozo etsa, ikkinchisi badiiy asarga alohida mavjudlik sifatida qarab, uning ichki aloqalarini o'rganish (immanent tahlil) bilan cheklanadi.

“ОЛИВЕР ТВИСТ” РОМАНИДА ЖАМИЯТДАГИ ИЖТИМОЙ ХОЛАТНИНГ ЕТИМ БОЛАЛАР ҲАЁТИГА ТАЪСИРИ

Сафарова Зилола Толибовна

Инглиз адабиётшунослиги кафедраси, БДУ

Мусоева Амина Абдурахмоновна

Хорижий тиллар факультети 1-босқич талабаси

Таянч сўзлар: Чарльз Дикенс, ижтимоий ҳаёт, етим, етимлик, реалист, мавзу, қаҳрамон, роман

Ключевые слова: Чарльз Диккенс, социальная жизнь, сирота, сиротства, реалист, тема, характер, роман

Key words: Charles Dickens, social life, orphan, orphan hood, realist, literary theme, character, novel

Аннотация: Маъхур инглиз ёзувчиси Чарльз Диккенс “Оливер Твист” романида ўз давридаги ижтимоий тузум ҳамда етим болалар ҳаётини маҳорат билан ёритган. Мазкур мақолада адабнинг етим ва етимлик мотивини яратишдаги ўзига хос услуби таҳлилга тортилади.

Аннотация: Известный английский писатель Чарльз Диккенс в своем романе “Оливер Твист” умело описал социальную систему своего времени и жизнь сирот. В данной статье анализируется уникальный стиль писателя в создании мотивов сирот и сиротства.

Abstract: In his novel “Oliver Twist”, the famous English writer Charles Dickens skillfully described the social system of his time and the lives of orphans. This article analyzes the author’s unique style in creating the motives of orphans and orphanhood.

Маълумки, англия адабиётининг “Виктория асри” (“Victorian age”) номи билан тарихда қолган даври романчилик жанрида яратилган кўплаб асарларни етказиб берган. Улар орасида инглиз ёзувчиси Чарльз Диккенс романлари алоҳида эътироф этишга лойиқ. Ёзувчининг бир қатор романлари жаҳон адабиёти дурдоналари қаторидан ўрин эгаллаган бўлиб, уларнинг деярли барчасини бирлаштириб турувчи мотив мавжуд.

Адабиётшунос олим Б. Ҳофман “Orphans and orphanhood is everywhere in Dickens” (Етимлар ва етимлик Диккенснинг ҳамма ерида бор) деб таъкидлайди [2, 11]. Диккенснинг “Оливер Твист”, “Девид Копперфилд”, “Қатта Умидлар” каби бир қатор асарларининг бош қаҳрамонлари етим эканлиги бу фикрнинг нақадар тўғри эканлигини исботлайди. Жумладан, адиб ўзининг “Оливер Твистнинг бошидан кечирганлари” номли романида ўша даврдаги жамият қусурларидан бири бўлмиш норасида етимларга бўлган адолатсиз муносабатни ҳамда ёвуз ниятли кишиларнинг уларни турли ёмон йўللарга етаклашга уринишлари сингари иллатларни очиб берган ва бу орқали инсоният қалбида дайди – етим болаларга нисбатан меҳр-шавқат туйғусини уйғота олган. Асарни таҳлил қилар эканмиз, бош қаҳрамон Оливер Твист каби ёш ва бегуноҳ болалар атрофдаги разолатга қарамасдан, ўзининг поклигини сақлай олиши, яхшиликка улкан ишончи туфайли, ёруғ келажакка эришиши моҳирлик ила қаламга олинганлигининг гувоҳи бўламиз.

Ўзининг деярли барча романларида асосан ота-онадан маҳрум етим болалар ҳаётининг турли жабҳаларини тасвирлаган буюк ёзувчи, ўз қаҳрамонларини Лондон кўчаларидан қидиришга ва уларнинг кечмишларини борича ёритишга ҳаракат қилган. Шунинг учун ҳам, бу асарлар нафақат инглиз, балки жаҳон адабиётида ҳам реализмнинг ёрқин намуналари бўлиб ҳисобланади. Уларда ўша даврда ҳукм сурган очарчилик, қашшоқлик ва ожизлар устидан ҳукмронлик қилишнинг салбий оқибатлари тасвири ўрин олган. Маҳкам Маҳмудов ҳам адиб ҳақида фикр билдирар экан, уни Капитализм жамиятидаги “таракқиётнинг мана шу зиддиятларини” энг чуқур очиб кўрсатган адиблардан бири деб таърифлайди [4,297]. Саниа Оскарсон эса, ўз мақоласида Диккенс образлари хусусида шундай фикр билдиради:

“... the characters of Oliver and Monks were created by Dickens to show the hardships of the Victorian society as well as the possibility of another, better society”.(Диккенснинг

Оливер ва Монкс образлари Викториа жамияти қийинчиликлари ҳамда яхши жамиятга элтувчи имкониятларни кўрсатиб бериш учун яратилган.] [4,4]

“Оливер Твист” асарининг яратилишига Диккенс яшаган даврдаги етим болаларга нисбатан ачинарли муносабат, уларнинг ночор ва аянчли аҳволи туртки бўлди. Асарда “Меҳнат уйи”га ташлаб кетилган юзлаб болаларнинг бошидан кечирганлари, уларнинг оғир аҳволи тасвирланган бўлиб, бу ерда истиқомат қилувчи болалар ҳеч қачон қорни тўйиб овқатланмаган ва машаққатли меҳнатларга жалб қилинганлигини кўриш мумкин. Оқибатда баъзи болалар қийинчиликдан, баъзилари эса, очликдан ўлиб кетишган. Уларнинг кўпчилиги кам қонлик касаллиги билан хасталанган ва шу касаллик туфайли ёш етим, норасида болалар дунёдан кўз юмишар эди. Бу ҳолатни эса Оливернинг ёш дўсти Дик билан бўлган суҳбатдан илғаб олиш қийин эмас :

...Намунча рангинг оқариб кетибди-я.

Доктор мени ўлади деганини ўз қулогим билан эшитдим.

..... Биламан, Оливер, доктор тўғри айтган, нимага десанг, тез-тез осмон фаршталари, кейин сира-сира кўришмайдаган меҳрибон юзлар тушимга киради. [4,42]

Ушбу жумлаларни айтган болакай Дикнинг кўнглидан кечаётган изтироблари, ёшгина боланинг ўз тақдиридан нолимай ўлимини кутиб тургани инсон қалбини ларзага солади.

Муаллиф асарда кўплаб болалар ўша пайтдаги энг оғир ва ифлос ишларни бажаришга мажбур қилинганлигини ҳам очик-ойдин қоралаган. Мўри тозаловчи Жаноб Гэмфилднинг қуйидаги сўзлари орқали фикримизни исботлашимиз мумкин:

“Ўғил болалар-ўлардай қайсар ва дангаса халқ, шу сабабли, жентльменлар, лангиллаб ёниб турган оловдан ўтаверсин, бир пасда пилдираганча настга туширади-қўяди. Устига-устак, жентльменлар, бу хайрли иш, сабабки, мабодо болакай мўрида тиқилиб қолса-ю, ўт ёқиб товодини куйдира боиласанг, у жонининг борича титирчилаб, тиқилиб қолган жойидан чиқиб кетишига тиришади” [4,19]

Кўшимча қилиб айтадиган бўлсак, аяни дамдаги етимларга масъул шахсларнинг нақадар лоқайдлигини болаларнинг қаработ тагида қолиб нобуд бўлиши ё бўлмасам, қир ювиш жараёнида қуйиб, дунёни тарк этиш ҳолатлари орқали билиб олиш мумкин. Чарлз Диккенс у ердаги ҳолатни шундай тасвирлайди:

“... чўп-устихон бўлиб қолган йўқсилларнинг эниларидаги қиймларни узлуксиз равишда, қайта-қайта торайтириб тиқшига тўғри келди. Бироқ, аяни чоғда, меҳнат уйи истиқоматчиларининг сони ҳам қашшоқларнинг таналари сингари юпқа тортиб борди ...” [4,16]

Шу каби аянчли ҳолатлар, ижтимоий муҳитнинг болалар тақдирига таъсир қилмай қолмаганини кўрсатиб турибди. Қийинчилик ва адолатсизликка дош бера олмай қочиб кетган болалар сингари, ёш Оливер ҳам меҳнат уйидан бош олиб кетишга мажбур бўлади. Биргина овқат сўрагани туфайли шавқатсизларча жазолангани, унинг учун чидаб бўлмас золимлик сифатида юрагини қаттиқ жароҳатлайди. Аммо уни ташқарида ҳам бир қатор синовлар кутиб турган эди. У тўқнаш келган дастлабки кўнгилисизлик ўзи билмаган ҳолда чўнтаккесарлар тўдасига қўшилиб қолиши бўлди. Тўдабоши Феджин ёш болаларни (Артфул Додгер, Жек Докинс) мохир чўнтаккесар қилиб тарбияларди ва шу жирканч йўл орқали ҳаёт кечирарди, охир оқибатда бу иллат уни дор остига олиб борди-ю, аянчли ҳалокатга рўбарў қилди. Оливернинг ҳам эпчиллигини сезиб, ўз йўлига солмоқчи эди ва бир неча марта бунга уриниб ҳам кўрди,

Оливер эса ўзининг қандай ишлар учун синовдан ўтказилаётгани хатто ҳаёлига ҳам келтирмас эди, унинг учун бу шунчаки беозор болаларча ўйиндек кўринарди:

- Кўрамиз, қани уни менга билдирмай ололармикансан. Ертаб ўйнаётганимизда улар бунга қандай қилиганини ўзинг кўрдинг-ку. Оливер даструмоли билдирмай ололди, бу эса Феджинда мамнулик уйғотди. У ҳатто болани "энг улуг одам чиқади сендан" деб мақтаб қўйди [4,50].

Шу тарика Оливер ўғрилар муҳитида бир нафас яшашга мажбур бўлади ва бу киска даврда ҳаёти бир неча бор хавф остида қолади. Аммо, бу ёшгина бола ҳеч қачон ўзлигини йўқотмайди, ўз қарашлари

Бирок шунга ҳам таъкидлаб ўтиш жоизки, асар қаҳрамонининг кейинги тақдири ижобий образлар, яъни меҳрибон кишилар гамхўрлиги остида ўзгариб боради. Бундай образлар қаторида Жаноб Браунлоу ҳамда Роз Мэйлиларни айтиб ўтиш мумкин. Айнан шу образлар ёрдамида муаллиф жамиятни етимларга нисбатан бағрикенг ва саховатли бўлишга чорлайди.

Асар кенг оммага тақдим этилиб, китобхонлар қалбидан чуқур ўрин эгаллагач, уйсиз етим болаларнинг хўрланишлари сезиларли даражада ижобий томонга силжигани муболага эмас. Шу фикр тасдиғи сифатида, *"У олам шодликларини қўпайтирди. Унинг китобига термилган миллионлаб жуфт кўзларда ёш ялтиради, шодликлари елга соғурилган юзлаб қалбларда қайтадан севинч гуллари очилди"* – дейди Диккенс асарлари тадқиқотчиси Стефан Цвейг [4,295].

Бундан ташқари, Англиядаги жуда кўп сонли олий табақа вакиллари меҳр-муҳаббатдан мосуво, оч-яланғоч, касалликка чалинган болалар учун ўз йўлида меҳр-саховат улашувчилар сони ҳам тобора ошиб борган. Жаноб Браунлоу ва Роз Мэйли образлари орқали ифодаланган бағрикенглик ва етим бола тақдирига қайғуриш туйғулари кўпайиб инсонлар қалбида меҳр-шавқат ҳиссини уйғотган десак, янглишмаган бўламиз. Диккенс Оливернинг Жаноб Браунлоу хонадонидаги кунларини шундай тасвирлайди:

"Бу бахтли кунлар – Оливернинг дарддан халос бўлиш кунлари эди. Ҳаммаёқ тил-тинч, чиннидай топ-тоза ва батартиб, ҳамма шундай меҳрибон ва ширинсўз эдики, унинг наздида шу кунгача ҳаёти шовқин-сурон, гала-ғовур, ур-сур билан кечганидан кейин ҳудди жаннатга тушиб қолганга ўхшарди" [4,72].

Жаноб Браунлоунинг қармоғидаги кунлари жаннатга қиёс қилинган бўлса, кейинчалик Роз Мэйли кўрсатган гамхўрлик ҳам Оливер учун қутилмаган тенгги йўқ саодатдек эди:

"Ўша оқшом Оливернинг ёстигиши меҳрибон қўллар тўғрилаб қўйди, то уйкуга кетганига қадар гўзаллигу саховат тимсоли қошида парвона бўлди. У хотиржам ва бахтиёр, ҳатто гик эммай жон беришига ҳам тайёр эди" [4,154].

Асар нафақат олий табақа вакиллари қалбида илиқлик туйғуларини уйғотди, балки ҳукуматнинг ўзи ҳам ҳеч қачон йўқ етим болаларга давлат иқисодиётидан алоҳида маблағ ажратиб таълим-тарбиясини ҳам эътиборга олганига гувоҳлик беради С.Цвейг [4,295].

Чарлз Диккенс асар воқеалари ривожини шундай эҳтиёткорлик билан олиб бордики, натижада китобхон ўзи билмаган ҳолда воқеликка муносабатини ўзгартириб боради. Танланган ҳар бир қаҳрамон қайсидир маънода бош образнинг характер-хусусиятини очиб берилишида хизмат қилади. Етим ва дайди болалардан яхшилик

чикмаслигига ҳамда улардан фақатгина жиноятчи ва фирибгарлар етишиб чиқишига ишончи комил бўлган жамиятда яшаган ёзувчи ўз даврининг карашларига қўрқмасдан қарши чиқиб, бундай болаларнинг ҳаммаси ҳам йўлдан адашмагани, пок қалбли болаларни озгина ғамхўрлик ёрдамида тўғри йўлга солиш мумкинлиги, уларнинг тақдирини ўзгартириш айнан шу жамиятнинг кўлида эканлигини ёритиб беришга муваффақ бўлди.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ahrorqulov A, Rahmonqulov A. (2012) *Jahon bolalar adabiyoti namoyondalari*. Farg'ona, B. 92
2. Hochman, Baruch and Ilja Watchs. (1999) *Dickens: The Orphan Condition*. Fairleigh Dickinson University Press, P. 225
3. Charles Dickens. (1955) *Oliver Twist*. M.: Foreign Languages Publishing House, P. 551
4. Чарльз Диккенс. Оливер Твистнинг бошидан кечирганлари. Русчадан Эркин Миробидов таржимаси. (1984) Тошкент Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. Б. 302
5. <http://www.divaportal.org/record.jsf?pid=diva2%3A1220241&dswid=2871>
6. <https://www.sparknotes.com/lit/oliver/motifs/> (14.09.2020)

PERSONALITY TRAITS AND TRANSLATION QUALITY

Urazova Madina

JSPI, Student of Master's degree

Scientific reviewer: PhD Nargiza Burieva

The concept of personality is basic to the study of people and their behavior is the basis for the personality concept. The study of individual and personality differences is a central theme in psychology as well as the areas of social and behavior. There is no certain definition for the term personality. However, this term has been defined in different ways. For example, personality is defined as an individual trait that determines all behaviors of a person. Personality trait is a durable disposition, trait is complex and varied and on this basis, each person may display different behaviors. In other words, we can say personality trait includes the characteristic patterns of thoughts, feelings, and behaviors that make a person unique.

Translation is an interdisciplinary field of study. In fact, it relates to the psychology of language and studies the relationship between linguistic factors and its psychological aspects. The relationship between translation studies and the psychology as a field of study has been determined in recent years. Studies on the psycho-linguistic analysis of translation by many scholars indicate the inter-dependency of translation and psychology. Chesterman (2009) argues that translation is a phenomenon beyond the transfer of source language to target language. In other words, beyond a translated text there is a human being with consciousness, feeling, culture, and belief who is named translator. Hence considering such factors like translator, cultural situation, gender differences, level of knowledge and skill in understanding the source language and convey it to the target text, psychological traits, style and many other items in a translation quality assessment are inevitable.

73	<i>Юсупова Қ.</i> “Борлик ва Йўқлик” романидаги айрим сўзларнинг таржимадаги муаммолари хусусида.....	243
74	<i>Sohibova N.</i> Milliy-tarixiy roman tarjimasida tarixiy va arxaik so'zlarning o'rni (“O'tkan kunlar” romani tarjimasida misolida).....	248
75	<i>Abdukarimova D.</i> The role and translation of metaphors in poetry.....	251
76	<i>Umarqulova M.</i> Main features and characteristics of newspaper headline.....	254
77	<i>Umarqulova M. Ismatullayeva Muattar.</i> Ingliz va o'zbek tillaridagi badiiy tasvir va ifoda vositalarining turlari.....	259
78	<i>Сафарова З., Мусоева А.</i> “Оливер Твист” романида жамиятдаги ижтимоий ҳолатнинг етим болалар ҳаётига таъсири.....	263
79	<i>Urazova M., Burieva N.</i> Personality traits and translation quality.....	267
80	<i>Urazova M., Burieva N.</i> Translatory features denoting to human appearance and character in english, russian and uzбек languages.....	270
81	<i>Джўраев Ш.</i> Синхрон ва кетма- кет таржима жараёнида ислоний атамаларнинг таржимасида “нахт” (Қискартириш) усулини қўллаш.....	275